

9. KONU: ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri

Milli Mücadele döneminin dış politikadaki temel hedefi, yeni Türk Devletini milletlerarası alanda tanıtmak olmuştur. Türkiye'nin modern anlamda bir milli devlet olarak uluslararası alanda meşruiyet kazanması Lozan Konferansı ile gerçekleşmiştir. Atatürk dönemi Türkiye'nin dış politikasını 1923-1930 ve 1930-1938 arası dönem olmak üzere ikiye ayırılır. 1923-30 yılları arasında Türk Dış Politikasını meşgul eden dış sorunlar, Lozan Konferansı'nda sonuçlandırılmamış konular ile Konferansta çözüme kavuşturulmuş ancak uygulama aşamasında çıkan sorunların ulusal çıkarlara uygun biçimde çözümü olmuştur. Bunlar: **İngiltere ile Musul Sorunu, Fransa ile Kapitülasyonların kaldırılması, Hatay Meselesi vb sorunlar, Yunanistan ile nüfus değişimi** gibi konulardır. Atatürk Döneminde izlenen dış **politikanın temel ilkesi bağımsızlıktan** hiçbir şekilde taviz vermemek olmuştur.

Atatürk Döneminde Dış Politikada ortaya konulan ilkeler daha sonraki dönemlerde de Türkiye'nin dış politikasındaki temel ilkeler olmuştur. Bu ilkeler aşağıdaki başlıklar altında ortaya konabilir.

Bağımsızlık

Dış politikanın en önemli temel ilkesi bağımsızlıktır. Mustafa Kemal Atatürk bu konudaki düşüncesini "Tam bağımsızlık denildiği zaman, elbette siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, kültürel ve benzeri her hususta tam bağımsızlık ve tam serbestlik demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan mahrumiyet, millet ve memleketin gerçek manasında bütün bağımsızlığından mahrumiyet demektir." ifadelerinde açıkça ortaya koymuştur.

Barışçılık

Devletlerarası sorunların çözümünde barışı esas almaktır. Mustafa Kemal, "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" diyerek iç barışın dış barıştan geçtiğini vurgulamıştır. Ancak bu temel yaklaşıma uygun olarak bölgesinde barışı korumada üzerine düşeni gerçekleştiren genç cumhuriyet, teslimiyetçi ve pasif bir politika da izlememiştir. Yani barış içinde yaşamak için gerekli hazırlıkları yapmak, gerekirse barış için savaşa hazır olmak kararlılığıyla hareket edilmiştir.

Gerçekçilik: Gerçekçi dış politika **boş hayal ve maceracılıktan uzak durmayı hedefler ve milli çıkarları gerçekleştirmeyi** amaçlar.

Güvenlik

Ülkenin korunması için gerekli tedbirlerin alınmasını gerektirir. Ülke ve bölgesel güvenliği sağlamak için gerekli önlemlerin alınmasını ifade eder. Kendi güvenliğini sağlamak için bölgesel ve küresel güvenlik kurumlarına katılmayı gerektirir.

Batıcılık

Batılı güçlere karşı savaşılmamasına rağmen yeni kurulan cumhuriyet her fırsatta batı ile yakınlaşmayı sağlayacak bir yol izlemiştir. Bunda Atatürk'ün Türkiye'yi çağdaşlaştırma yolunda takip ettiği ve uygulamaya koyduğu politikaların da rolü olmuştur. Yeni **Türkiye kendisine hedef olarak en gelişmiş ülkeler düzeyine çıkma ve onun ötesine gitmeyi belirleyince, dış politikada da bu doğrultuda batı ülkeleriyle ilişkileri geliştirmek esas olarak** benimsenmiştir. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak batı ülkeleri ile iyi ilişkiler kurarak, çağdaş medeniyetin bir parçası olma yolunda hareket etmiş ve batılı kurum ve kuruluşlara üye olmuştur.

Akılcılık: Dış politikada **tarihi düşmanlık ve dostluklar, ideolojik dogmalar, önyargılarla değil değişen şartlar, akıl ve bilim, karşılıklı çıkar ve uluslararası hukuka göre hareket etmeyi** ifade eder.

1923-1930 ARASI DÖNEM

Türk Dış Politikasını Meşgul Eden Konular ve Türkiye'nin Diğer Ülkelerle Olan İkili İlişkileri

Musul Sorunu

Musul, sahip olduğu zengin petrol kaynakları nedeniyle 19.yüzyıl sonlarından itibaren batılı devletlerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Özellikle İngiltere, Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilaf devletlerinin diğer üyelerini Musul'un kendisine verilmesi konusunda ikna etmiştir. Osmanlı topraklarının paylaşılmasını esas alan ve Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilaf devletleri arasında yapılan gizli antlaşmalar doğrultusunda İngiltere bölgeye ilgisini sürdürerek Musul ve çevresinde çeşitli faaliyetlere girişmiştir. Sonuçta İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu açısından savaşa son veren 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesinin imzalandığı tarihte, Osmanlı birliklerinin kontrolünde olan bölgeyi Mondros Ateşkesine aykırı (kendisine göre Mondros Ateşkesinin 7. maddesine göre) biçimde 11 Kasım 1918'de işgal etmiştir. Bundan sonra ise bölgeyi elinde tutabilmek için her türlü çabayı göstermiştir. Ama Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlatılan Kurtuluş hareketi sonucunda, son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kabul ettiği Misakı Milli belgesinde Musul, vatanın bir parçası sayılmış ve Anadolu'da kurulan hükümet her platformda bu bölgeyi Türkiye'den koparan şartlar içeren Sevr Antlaşmasını tanımadığını açıklamıştır.

Lozan barış görüşmelerinde İngiltere, Milletler Cemiyeti tarafından belirlenmiş "Irak Mandateri" sıfatıyla Musul'u Türklere bırakmamak konusundaki ısrarını sonuna kadar sürdürmüş ve antlaşmanın tehlikeye girmemesi için Musul Sorununun daha sonra taraflar arasında yapılacak

ikili görüşmeler yoluyla halledilmesi Türkiye tarafından da uygun görülmüştür.

Bu çerçevede Lozan antlaşmasının üçüncü maddesinde “Türkiye ile Irak arasındaki sınır sorununun 9 ay içinde Türkiye ile İngiltere arasında barışçı yollardan çözüleceği” hükmü yer almıştır. Bu hüküm gereği Türk-İngiliz görüşmeleri 1924 yılı Mayıs ayında başlamıştır. Bu konferansta Türkiye nüfus açısından, siyasi, tarihi, coğrafi, askeri ve stratejik nedenlere dayalı haklı gerekçelerini öne sürerken İngiltere, Musul’un kendi mandaterliği altındaki Irak’a bırakılması konusunda ısrarını sürdürmüş ve bunun yanında Türkiye’den Hakkâri’ye kadar uzanan toprak talebinde bulunmuştur. Bu durumda konferans 5 Haziran 1924 yılında bir sonuca varmadan dağılmıştır.

Lozan Antlaşması’nın ilgili hükmü, bu görüşmelerin başarısızlığı durumunda sorunun milletler cemiyetine götürülmesini öngörmüştür. Türkiye Musul sorununun kendisinin üyesi olmadığı, İngiltere’nin ise kurucu üyesi olduğu Milletler Cemiyetinde görüşülmesini istemediği halde görüşülmesine razı olmuştur. **Musul sorunu, Milletler Cemiyeti konseyi tarafından 30 Eylül 1924’de görüşülmeye** başlanmıştır. Bu görüşmeler sürerken Türk-İngiliz ilişkileri iyice gerginleşmiş ve Milletler Cemiyeti Türkiye ile İngiltere arasındaki sınır anlaşmazlığına 29 Ekim 1924 Türkiye-Irak geçici sınırını tespit ederek çözüm bulmaya çalışmıştır.

Daha sonra sorunu çözmek üzere **Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından kurulan komisyon, Konsey’e “Musul’un İngiltere mandası altındaki Irak’ın bir parçası sayılması gerektiğini** ve Türkiye ile Irak arasındaki sınırın da Brüksel’de belirlenmiş bulunan çizgiden geçeceğini” bildiren bir karar almıştır. Türkiye Komisyon’un bu kararını tanımadığını ve konseyin bu biçimde kesin bir karar alma yetkisinin bulunmadığını belirterek, bağlayıcı bir karar için ilgili tarafların olumlu oylarının alınması gerektiğini bildirmişse de Konsey 16 Aralık 1925 tarihinde komisyonun raporunu benimsemiştir. İç siyasi hayatta bir takım olumsuzlukların ve Şubat 1925’de **Şeyh Sait İsyanının yaşanması ve yeni rejimi yerleştirme çabaları, İngiltere gibi bir devletle savaşı göze alamaması ve Uluslararası ilişkilerde yalnız kalması gibi** nedenler Türkiye’yi sorunu anlaşmayla çözmeye zorlamıştır. **5 Haziran 1926’da yapılan Ankara anlaşmasıyla (Türkiye, İngiltere ve Irak Hükümeti) Musul’u, İngiltere’nin mandası altındaki Irak’a bırakılmış, buna karşılık Türkiye’ye Musul petrollerinden 25 yıl süre ile % 10 pay verilmiştir.** Ancak daha sonra yapılan bir düzenleme ile Türkiye bu petrol payına 500.000 İngiliz Lirası karşılığında peşin olarak kavuşmuştur.

Nüfus Değişimi ve Türk-Yunan “établi/yerleşik” Anlaşmazlığı

Lozan Konferansında, Türkiye’de kalan Rumlarla, Yunanistan’da kalan Müslümanların değişimi konusu ele alınmış ve bu konuda **30 Ocak**

1923’de bir sözleşme ve protokol hazırlanmıştır. Buna göre, Türkiye’de kalan Rumlarla, Yunanistan’da kalan Müslüman-Türklerin değişimi yapılacak, ancak; 30 Ekim 1918’den önce İstanbul Belediye sınırları içinde yerleşmiş (établi) bulunan Rumlarla, Batı Trakya Türkleri bu değişimin dışında tutulacak, yani bunlar yerlerinde kalacaktır. Bu sözleşmeyi uygulamak üzere de Türk ve Yunan temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulacaktır. Ancak komisyonun faaliyete geçmesinden sonra **“yerleşmiş” (établi) deyiminin kapsamı** konusunda Türk ve Yunan temsilcileri arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Türkiye’ye göre deyimın anlamı Türk kanunlarına göre tayin edilecektir. Yunanistan ise buna karşı çıkarak İstanbul’da olabildiğince fazla Rum bırakabilmek için 30 Ekim 1918’den önce herhangi bir şekilde İstanbul’da bulunan her Rum’un “yerleşmiş” sayılacağını ileri sürmüştür. Milletlerarası Adalet Divanı’nın yaptığı yorum da anlaşmayı sağlayamayınca Türk-Yunan ilişkileri gerginleşmiştir.

Yunanistan Batı Trakya Türklerinin mallarına el koyarak buralara, Türkiye’den gelen Rumları yerleştirmiş buna karşılık Türkiye de İstanbul Rumlarının mallarına el koymuştur. Gerginliğin tırmanması üzerine işin görüşmeler yoluyla çözömlenmesi, iki taraf için de uygun olduğundan 1 Aralık 1926’da bir anlaşma imzalanmıştır. Fakat bu anlaşmanın uygulanması da kolay olmamıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler gerilmiş ve bir savaş durumu da ortaya çıkmıştır. Ancak, Venizelos bir savaşın Yunanistan’a getireceğı sıkıntıları düşünerek tutumunu yumuşatmış ve Ankara’nın da buna karşılık vermesi üzerine taraflar arasında 10 Haziran 1930’da Ahali Mübadelesi anlaşmazlığını çözümleyen yeni bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile doğum yerleri ve tarihleri ne olursa olsun İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerinin hepsi établi (yerleşik) deyiminin kapsamı içine alınmıştır. Bu suretle Lozan’dan bu yana devam etmekte olan anlaşmazlık sona ermiştir. Yunanistan ile Türkiye arasında yine établi sorunu ile bağlantılı olarak **Patriklik konusu da** sorun olmuştur. Lozan görüşmeleri sırasında Türk temsilcilerinin Patrikliğın, Türkiye dışına çıkarılması yolundaki ısrarlı istekleri Batılı ölkelerce kabul görmemiş ve anlaşma metninde bu konuda bir hüküm yer almamıştır. Yalnız İstanbul’da kalması kararlaştırılan **Patrikliğın dolayısıyla Patrik’in siyasetle uğraşmaması (ekümenik yetkisinin olmaması), sadece İstanbul’da kalacak Rumların dini meseleleri ile ilgilenmesi konusu tutanaklarda yer almıştır.**

Türk-Fransız İlişkileri

Birinci Dünya savaşından sonra Anadolu’yu işgal devletlerinden biri olan Fransa TBMM ile Ankara Anlaşmasını imzalayarak TBMM’yi ve Misakımilli sınırlarını tanıyan ilk İtilaf Devleti olmuştur. Lozan’dan sonra Türkiye ile Fransa arasında Borçlar, Yabancı okullar, Hatay sorunu, Gemi kazası (Bozkurt-Lotus Olayı) ve Adana-Mersin demir yolu işletmeciliğı gibi başlıklar sorun haline gelmiştir.

Fransa ile Lozan’dan arta kalan esas mesele Osmanlı borçları meselesi olmuştur. 20 Ekim 1921’de Fransa ile Türkiye arasında **Türkiye-Suriye sınırının tespitini de ilgilendiren** Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Sınır

tespit komisyonunun bir ay sonra kurulması gerekirken 1925 Eylülünde mümkün olabilmiş ve sınırın çizilmesinde de anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bir kısım topraklar üzerinde taraflar karşılıklı iddialarda bulunması üzerine Türk ve Fransız Hükümetleri doğrudan doğruya diplomatik görüşmelerle 18 Şubat 1926 anlaşması ile bu meseleyi sona erdirmiştir. Ancak Fransa İngiltere ile yaşanan Musul sorunu çözülmeden anlaşmayı imzalamaktan kaçınmıştır. Musul Anlaşmasının imzalanmasından 6 gün önce (30 Mayıs 1926) Fransa ile “Dostluk ve İyi Komşuluk” sözleşmesi imzalanmıştır. Buna göre taraflar aralarındaki anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözmeye ve birine yöneltilen silahlı saldırıda diğerinin tarafsız kalmasına karar vermiştir.

Türkiye ile Fransa arasında yaşanan sorunlardan biri de Türkiye’deki Fransa’ya ait yabancı okullar olmuştur. Türk hükümeti bir yönetmelik hazırlayarak, yabancı okullara Tarih ve Coğrafya gibi derslerin Türkçe olarak ve Türk öğretmenleri tarafından okutulması ve müdür yardımcılarının birinin Türk olması gibi yabancı okulların denetlenmesi gibi kurallar getirmiştir. Fransız okulları bu düzenlemeye yanaşmamış ve konuyu kendi ülke dış işlerine götürerek konunun iki ülke arasında **diplomatik bir soruna dönüşmesine** neden olmuştur. Türkiye, Fransız devletinin bu konuya müdahil olmak istemesini kabul etmemiş; yabancı okullar konusunun kendi iç meselesi olduğunu ileri sürerek Fransa’nın konuya müdahil olmasına izin vermemiştir. Yaptığı düzenlemede ısrar ederek kurallara uyan yabancı okulların faaliyetlerine devam edeceklerini, uymayan okulların da kapatılacağını ifade etmiştir.

Borçlar Meselesi ise daha şiddetli çekişmeye sebep olmuştur. Bilindiği gibi Fransa, Osmanlı devletinden en çok alacaklı olan devlet Fransa olmuştur. Lozan’da borçlar meselesi ele alınmış, devlet tahvilleri ile ilgili olan borçların ödenmesinde borç tahvillerinin sahipleri ile Türkiye’nin görüşmesi kararlaştırılmıştır. Çoğunluğunu Fransızların teşkil ettikleri bu alacaklılarla yapılan müzakereler ancak 13 Haziran **1928’de sonuçlanmış**tır. Ödenecek borcun miktarı ve ödeme şekli bir formüle bağlanmıştır. Ancak, 1929 dünya ekonomik krizi Türkiye’yi de güç duruma düşürmüş ve Türkiye’nin ödemelerde sıkıntı yaşamasına neden olmuştur. Türkiye’nin borç ödemeyi geciktirme isteği alacaklıların itirazıyla karşılaşmış ve yapılan görüşmeler sonunda 22 Nisan 1933’de Paris’te yeni bir anlaşma ile borçlar yeniden yapılandırılarak taksitlendirilmiştir. Türkiye, Osmanlı’dan kalan borçları 1954 yılına kadar ödemeye devam etmiştir. Türkiye’nin alacaklı devletlere Osmanlı borçlarını ödemeyi kabul edince Dünyu Umumiye Kurumu da (Dış borçlar İdaresi) sonra ermiştir.

Lozan’da Türkiye’nin ekonomik gelişmesinin önündeki en büyük engel olan kapitülasyonlar kaldırılmış ancak ülkedeki yabancı işletmelere ellerindeki işleri bitirme konusunda 5 yıl daha süre verilmiştir. Türkiye, bu sürenin bittiği 1928 yılında, bir Fransız şirketin yapıp işlettiği Adana-Mersin Demiryolunu alarak millileştirmek istemiştir. Başlangıçta buna

yanaşmayan Fransa, Türkiye'nin kararlı tutumu karşısında geri adım atarak 1929 yılında yapılan bir anlaşmayla Türkiye'nin isteğini kabul etmiştir. Bu anlaşmada Fransa'nın Türkiye'nin istediğini kabul etmesinde, Hatay Meselesinde olduğu gibi Türk-İngiliz ilişkilerinin düzelmiş olması da etkili olmuştur.

1926 yılında yaşanan Bozkurt-Lotus gemi kazası olayı da bu dönemde Türk-Fransız ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Bir Fransız gemisi olan Lotus ile Türk gemisi Bozkurt çarpışmıştır. Olayda Türk gemisi batmış ve sekiz mürettebat kaybolmuştur. İstanbul'a gelen Lotus'un kaptanı tutuklanınca olay Lahey Adalet Divanı'na taşınmış ve Türk-Fransız ilişkileri bozulmuştur. Uluslararası mahkemede Türkiye'yi dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey savunmuş ve davayı kazanmıştır. Bu nedenle Atatürk kendisine "Bozkurt" soyadını vermiştir.

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI (1930-1938)

Türkiye bu dönemde Almanya ve İtalya'nın yayılmacı politikaları karşısında Mustafa Kemal'in "Yurtta Barış Dünya'da Barış" ilkesinin gereği olarak bir taraftan bölgesel ve uluslararası barışa katkıda bulunmak diğer taraftan Lozan Konferansında kesin bir çözüme bağlanamayan Boğazlar ve Hatay gibi sorunları uluslararası kurumlarda çözmek üzere bir dış politika yürütmüştür.

Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Üye Olması 1932

Birinci Dünya savaşının sonucunda galip büyük devletlerin önderliğiyle uluslararası **barışın sağlanması ve korunması, yeni savaşların önlenmesi, uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözülmesi amacıyla** milletler cemiyeti kurulmuştur.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya savaşında yenilgiye uğradığı için Türkiye Milletler Cemiyetinin asli üyeleri arasına alınmamıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşını sona erdiren Versay Barış Anlaşmasından kısa bir süre sonra uluslararası ilişkilerde oluşan değişimler sonucunda savaşta yenilen devletler Milletler Cemiyetine üye olarak alınmaya başlanmıştır. Mustafa Kemal, 1924 yılında "Biz Milletler Cemiyetinin güçlülerin baskı aracı olmayarak, uluslararası uyum ve dengeyi sağlama, anlaşmazlıkları hak ve adalet içinde incelemeye ve çözümlemeye yardımcı olacak bir kuruluş şeklinde olmasını ve gelişmesini diliyoruz" diyerek cemiyete üyeliğe olumlu bakmıştır. Ancak Cemiyetin 1926 yılında **Musul sorununun çözümünde İngiltere'den yana karar alması** ve cemiyete karşı olan **Sovyet Rusya ile olan iyi ilişkilerinin bozulmasını istememesi** Türkiye'nin üyeliğini geciktirmiştir.

Fakat daha sonraki yıllarda Mustafa Kemal, Türkiye'nin üyeliğinin Milletler Cemiyetine bizzat kendisinin başvurması yoluyla değil de Milletler Cemiyetinin Türkiye'yi üyeliğe davet etmesiyle mümkün olabileceğini söylemiştir.

Bunun üzerine Milletler Cemiyeti Genel Kurulu 6 Temmuz **1932’de İspanya** temsilcisinin önerisi ve **Yunanistan** temsilcisinin de desteğiyle Türkiye’nin kurula davetini öngören bir karar tasarısını kabul etmiştir.

Türkiye, 18 Temmuz 1932’de Büyük Millet Meclisinde yapılan oylamada **oybirliğiyle Milletler Cemiyetine üye olmuştur.** **Türkiye’nin Cemiyete üye olmasındaki amacı Almanya ve İtalya’nın yayılmacı politikası karşısında “Yurtta Barış Dünya’da Barış” ilkesi gereği Dünya barışına katkıda bulunmak ve uluslararasıdaki saygınlığını kabul ettirmektir.** Türkiye’nin bu cemiyete üye olması 1936 yılındaki Boğazlar sorununu istediği şekilde çözmesine yardımcı olmuştur.

Balkan Antantı 1934

İtalya ve Almanya’nın Balkanlar’da revisyonist (Birinci Dünya savaşıdan sonraki mevcut durumu değiştirme ve yayılma) bir yönelmesi **Balkanların küçük devletlerini işbirliği arayışına** yönelmiştir. Bu arayışı Türkiye’nin 1926 yılında Romanya’ya yaptığı Balkan Pakti önerisiyle başlamışsa da Balkan devletlerinin birbirlerine karşı olan güvensizlikleri; Türkiye ile Yunanistan arasındaki mübadele sorunu; Arnavutluk ve Birinci Dünya Savaşıdan ağır kayıplarla çıkan Bulgaristan’ın 1927’den itibaren mevcut statükoyu değiştirmek istemesi gibi nedenlerle başarılı olamamıştır.

Ancak 1930 yılında Türk-Yunan nüfus anlaşmazlığının çözümlenmesinden sonra meydana gelen yakınlaşma sonrası bir işbirliği havası doğmuş ve Balkan devletleri arasında “Balkan Birliği” fikri tekrar gündeme gelmiştir. Nitekim ilk Balkan konferansı Ekim 1930’da Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan arasında Atina’da toplanmıştır. Konferansta her yıl dışişleri bakanlığı düzeyinde toplantılar yapılması; **savaşları yasaklayan, anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözen, bir saldırı karşısında karşılıklı yardımlaşmayı öngören bir işbirliğin yapılması; ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal yakınlaşmayı sağlayacak bir daimi örgütün kurulması** konularında fikir birliğine varılmıştır.

1930-1933 yılları arasında Bulgaristan’ın da katıldığı Balkan Konferanslarında yeni fikirlerin ortaya atılması ve karşılıklı anlayışın yaratılması konularında bazı gelişmeler sağlanmışsa da, **İtalya’nın baskıları sonunda Arnavutluk ve Bulgaristan konferanstan çekilince bölgesel bir pakt oluşamamıştır. Bulgaristan bundan sonra revizyonist (mevcut durumun değiştirilmesi) bir politika izlemeye** başlamıştır. Azınlık haklarını bahane ederek II. Balkan ve I. Dünya Savaşında komşularına kaybettiği toprakları yeniden alma hesaplarını yapmaya başlamıştır.

1933 yılında Almanya ve İtalya’daki faşist yönetimlerin güçlenmesi, bu iki devletin silahlanmacı, saldırgan ve yayılmacı

politikalarına hız vermeleri Türkiye ile Balkan devletlerini yeniden harekete geçirmiştir. 14 Eylül 1933'te Türkiye ile Yunanistan arasında Samimi Anlaşma Paktı, 17 Ekim 1933'te Türkiye ile Romanya arasında Dostluk, Saldırmazlık,

Hakem ve Uzlaşma Anlaşması, 17 Kasım 1933'te Türkiye ile Yugoslavya arasında Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması imzalanmıştır.

9 Şubat 1934'te de Türkiye ile Yunanistan, Romanya, Yugoslavya'nın bir araya gelmesiyle **Balkan Antantı ortaya** çıkmıştır. Bu Antant ile taraflar karşılıklı olarak **birbirlerinin sınırlarını güvence altına almayı ve Balkanlardaki her türlü girişim için birbirlerine danışmayı kabul** etmişlerdir. Yine anlaşmaya göre **dört devletten biri, Balkanlı olmayan bir devletçe saldırıya uğrarsa, diğer taraflar hemen savaşa katılacaklardır.**

Balkan Antantı kısa süreliğine de olsa **barış ve işbirliğine dayalı bir ortam yaratmışsa** da katılımcı devletler **Sovyet Rusya, İtalya ve Almanya** gibi büyük devletlerle karşı karşıya gelmek istemedikleri için Antantı yaşatma gayreti için girmemişler ve **Antant İkinci Dünya Savaşının çıkmasıyla resmen dağılmıştır.** Buna rağmen Balkan Antantı, Türkiye'nin **batı sınırlarını (Balkan) güvenceye aldığı** gibi Türkiye'nin dış politikada **bölgesel barışa ve güvenliğe ne kadar önem** verdiğini göstermiştir.

Montreux (Montrö) Boğazlar Sözleşmesi 1936

Lozan Konferansında tespit edilen Boğazlar Statüsünün yabancı gemilerin geçişi ile ilgili hükümleri Misakımilli esaslarına uygun olmakla birlikte, **Boğazların asker ve silahtan arındırılması Türkiye'nin bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve güvenliği açısından sakıncalar** doğurmuştur. Boğazların güvenliği Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altında olsa da 1930'lu yıllarda yaşanan gelişmeler Cemiyetin güvencesinin pek etkili olmadığını göstermiştir. 1930'lu yıllarda **İtalya, Habeşistan'ı işgal etmiş, Almanya Ren Bölgesini silahlandırmış, Avusturya ise zorunlu askerliği yeniden** başlatmıştır. Bu gelişmeler **Türkiye'yi harekete geçirmiş ve değişen dünya şartları ışığında Boğazların durumunun yeniden görüşülmesini istemesine neden olmuştur.** Bu sıralarda Batı kamuoyunda Türkiye'nin gerek bölgesinde komşuları ile barışa dayalı kurduğu ittifaklar ve güvenlik anlaşmaları yapması gerekse uluslararası arenada barışın sağlanması ve devamı için yapıcı ve aktif rol üstlenmesi takdirle karşılanmıştır. Almanya ve İtalya'nın saldırganlığı karşısında İngiltere ve Fransa gibi ülkeler de Boğazların Lozan'daki statüsünün değişmesine sıcak bakmaları Türkiye'nin haklı taleplerinin karşılık bulmasında etkili olmuştur.

Türkiye bu isteğini ilk defa 1933'te Londra'daki silahsızlanma konferansında dile getirmiştir. 1934 yılında **Balkanlarda Yugoslavya-Bulgaristan yakınlaşması ve aynı yıl Faşist lider Mussolini'nin,**

İtalya'nın Asya ve Afrika'daki emellerini dile getirmesi, Almanya'nın istilacı emellerini açığa vurmaı, Japonya'nın Mançurya'ya saldırması gibi gelişmeler üzerine Türkiye bu isteğini çeşitli vesilelerle tekrarlamaya devam etmiştir. Türkiye, 1936 yılında Lozan Anlaşmasına taraf olan devletlere birer nota göndererek "Avrupa'daki buhranların 1923 Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazların güvenliği için ortak garantiyi işleyemez hale getirip ortadan kaldırdığını" belirtmiş ve Boğazlar sözleşmesinin değiştirilmesini istemiştir. Boğazlarla ilgili Türk tezlerine kendi çıkarları için baştan beri sıcak bakan **Sovyetler Birliğı, İngiltere ve ilk başlarda çok hoşnut olmayan Fransa** da notayı olumlu karşılamıştır. Lozan Anlaşmasıyla belirlenen Boğazlar rejimini değiştirecek olan konferans, 22 Haziran **1936'da İsviçre'nin Montrö** şehrinde toplanmıştır. Türkiye, **Boğazlar Komisyonu'nun** kaldırılarak yetkilerinin kendisine devredilmesini, **Boğazlar bölgesinin silahlandırmasını** buralarda **askeri kuvvet bulundurulmasını** istemiştir. Bu esaslar dâhilinde Türkiye, ticaret ve savaş gemilerinin Boğazlardan geçiş serbestliğini bazı şartlar altında kabul etmiştir. Savaş zamanında, Türkiye tarafsız olduğı takdirde bu kayıtlar altında savaş gemileri Boğazlardan geçebilecektir. Türkiye savaşta olduğı takdirde savaş gemilerinin geçişı Türkiye'nin müsaadesine tabi tutulacaktır. **20 Temmuz 1936 tarihinde Montrö Boğazlar** Sözleşmesi imzalanmıştır. **Bu sözleşme ile Türkiye'nin boğazlar üzerindeki egemenliğı ve denetimi** artmıştır. Sözleşme 20 yıllık olmakla birlikte taraflardan hiçbirisi sözleşmenin feshedilmesi için talepte bulunmaması sözleşmenin bu güne kadar yürürlükte kalmasını sağlamıştır.

İlk başlarda sözleşmeye karşı çıkan tek devlet olan **İtalya da 1938'de sözleşmeye katılmıştır.** Bu sözleşme, iki dünya savaşı arasında Türkiye'nin dış politikadaki sorunları diplomatik yollarla çözmek istemesinin bir sonucu olmuştur. Bu başarı **sorunu zamanında gündeme getirme, kararlılıkla savunma ve sabırla takip etme sayesinde** elde edilmiştir. Yine bu sözleşme Türkiye'nin stratejik öneminin artmasına ve **Türk-İngiliz yakınlaşmasının hızlanmasına da ortam** hazırlamıştır.

Günümüzde boğazlardan yapılan taşımacılıkta taşınan maddelerin niteliğinin değişmesi ve tonajının artması, nükleer ve tehlikeli madde taşımacılığının yapılması, yabancı gemilerin kılavuz kaptan almadan seyretmesi sonucu meydana gelen kazalar, boğazların her iki yakasındaki yerleşim yerlerindeki can ve mal güvenliğini tehlikeye düşürecek hale getirmiştir. Bu durum zaman zaman bazı devletlerin boğazlar sözleşmesini güncelleme; Türkiye'nin Kanal İstanbul Projesini yapma isteğinin gündeme gelmesine neden olmaktadır. Kanal İstanbul Projesi içerde ve dışarda 1936 Montrö Sözleşmesini tartışmaya açacağı gerekçesiyle tartışılmaktadır. Türkiye'de Kanal İstanbul Projesi ile ilgili tartışmalar gün geçtikte artarak devam etmektedir.

Sadabat Paktı 1937

İtalya'nın Habeşistan'ı işgali Doğu Akdeniz'de İtalyan tehdidini ortaya çıkarırken, Asya'da bazı hedeflere yöneldiğini belirtmesi de Türkiye'yi bir yandan **İngiltere'ye yakınlaştırmış öte yandan Ortadoğu devletleriyle işbirliği yapmak ve bazı savunma tedbirleri almak zorunda bırakmıştır.** Bu yıllarda içerde yaşanan **Ağrı ve Dersim İsyanlarının önlenmesi de Güneydoğu ve doğu sınırlarının güvence altına alınmasını** önemli kılmıştır. **1937 yılında İran ile Türkiye arasında** çeşitli konularda işbirliğini amaçlayan anlaşmaların imzalanmasından sonra Ortadoğu'da Türkiye'nin faaliyetleri artmıştır. **7 Nisan 1937 tarihinde Mısır ile de bir Dostluk Anlaşması** imzalanmıştır. Ayrıca İran ile Irak arasında sınır anlaşmazlıklarının sona ermesinde de Türkiye'nin çabası olmuştur. Böylece Türkiye; İran ve Irak arasında başlayan bu yakınlaşmaya Afganistan da katılmış ve bu dört ülke arasında **8 Temmuz 1937'de Tahran'daki Sadabat Sarayında Türkiye-İran-Irak ve Afganistan** arasında Sadabat Paketi imzalanmıştır. 5 yıl süreyle imzalanan bu anlaşmayla taraflar; **birbirlerinin içişlerine karışmamayı, ortak sınırlara saygı göstermeyi, birbirlerine karşı herhangi bir saldırıya girişmemeyi taahhüt** etmiştir. Böylece Türkiye hem Ortadoğu ülkeleriyle bölgesel barış ortamını sağlamış hem de Ortadoğu (Doğu ve Güney) sınırlarını güvence altına almıştır.

Hatay Sorunu 1936-39

Misakı Milli sınırları içinde olan Hatay ve İskenderun Fransa ile 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşmasıyla Fransa'nın mandasındaki Suriye'ye bırakılmıştır. Ankara Antlaşmasıyla nüfus çoğunluğunu oluşturan Türklerin asimile edilmemesi, dil, inanç, eğitim vb hakları gibi konular garanti altına alınmıştır. Bölge 15 yıl boyunca Fransa'nın mandasında kalmıştır. Fransa, 1936 yılında Suriye ile yaptığı bir antlaşmayla hem Suriye'ye bağımsızlığını vermiş hem de İskenderun ve Hatay'ı Suriye'ye bırakarak bölgeden çekilmiştir. Böylece İskenderun ve Hatay'ın kaderi ve Fransa'nın bölge ile ilgili hakları Suriye'ye bırakılmıştır. Bu yeni durum hem bölgede yaşayan Türkleri, hem de Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Bunun üzerine Türkiye, hem Fransa ile olan ilişkilerinde hem de uluslararası toplantılarda Hatay meselesini sürekli gündeme getirmiştir. Böylece Hatay meselesi hem Türkiye ile Fransa arasında hem de uluslararası ilişkilerde bir soruna dönüşmüştür. Türkiye'nin bölgeyi Suriye'ye terk etmeme konusundaki kararlılığı bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından dile getirilmiştir. Türk hükümeti 9 Ekim 1936'da Fransa'ya verdiği bir nota ile bu durumu protesto etmiştir. Türkiye, Fransa'dan Suriye ve Lübnan'a tanınan bağımsızlığın ayrı bir bölge olan Hatay ve İskenderun'a da tanınmasını istemiştir. Fransız hükümetinin 10 Kasım'da verdiği cevapta Türk görüşünün kabul edilemeyeceğini bildirmiştir. Türkiye'nin bu meselenin halledilmesi konusundaki ısrarı üzerine, Hatay meselesinin Milletler Cemiyeti'ne götürülmesi kararlaştırılmıştır. Milletler Cemiyetinin gündemine gelen konunun çözümü için Uluslararası bir komisyonun kurulmasına karar verilmiştir. Kurulan komisyonun bölgede yaptığı

araştırmanın sonunda hazırlanan raporda İskenderun ve Hatay'da ayrı bir devletin kurulması önerilmiştir. İngiltere'nin Akdeniz dengesi açısından önemli iki ülkenin arasının açılmasını istememesi, Fransa'nın Türkiye ile olan ilişkilerini düzeltmek istemesi ve Türkiye'nin sorunu barış yolu ile çözme konusundaki ısrarı 1937'de Milletler Cemiyeti'nin Hatay ile ilgili özel bir statüyü kabul etmesini sağlamıştır. **Buna göre İskenderun ve Antakya içişlerinde bağımsız, fakat Suriye ile gümrük birliği halinde olan bir statüye kavuşturulmuş ve bir Anayasa ile idare edilen, Türkçe ve Arapçanın resmi dil olduğu ayrı bir varlık haline getirilmiştir.** Bundan sonra 29 Mayıs 1937'de İskenderun Sancağı ve Hatay'ın milli bütünlüğünün teminat altına alınması ve Türkiye-Suriye sınırının tespit edilmesi amacıyla bir anlaşma yapılmıştır. Ancak Sancak'ın bu yeni statüsü uygulanırken yaşanan sorunlar ve Sancak'ta yapılan seçimlerdeki usulsüzlükler Türkiye'nin itirazlarına neden olmuş ve 1938'in başında seçim sisteminin değiştirilmesini sağlamıştır. Bu sıralarda Avrupa'da savaş (II. Dünya Savaşı) tehlikesinin gittikçe artması Fransa'nın, Ortadoğu'da güçlü bir devlet olan Türkiye'ye duyduğu ihtiyacı arttırmıştır. Bölge siyasetinde etkili İngiltere'nin de Türkiye'den yana politikalar yürütmesi Türkiye-Fransa yakınlaşmasını sağlamıştır. Bunun üzerine İskenderun ve Hatay'da sükûnet ve asayişin sağlanması için 1000'i bölgeden; diğerleri Türk ve Fransız askerlerinden oluşan 6000 kişilik bir kuvvetin kurulması kararlaştırılmıştır. Anlaşmadan iki gün sonra da Türk kuvvetleri Hatay'a girmiştir. Hatay Meclisi için Ağustos 1938'de seçimler yapılmış ve 40 kişilik meclisteki sandalyenin 22'sini Türkler diğerlerini Arap ve diğer milletler kazanmıştır. Yapılan seçimde Tayfur Sökmen, Hatay Devletinin ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Bayrak, Anayasa, kanunlar vb yönleriyle Türkiye'yi örnek alan ve Eylül 1938'de kurulmuş olan Hatay Devleti bir yıl kadar bağımsız kalmıştır. Hatay Meclisinin 30 Haziran 1939 tarihinde yaptığı toplantıda oybirliğiyle Türkiye'ye (Anavatan'a) katılma kararı almıştır. Böylece 1921 Ankara Antlaşmasıyla Fransa'ya bırakılan ve 1936 yılından itibaren de Türkiye-Fransa-Suriye arasında bir soruna dönüşen Hatay meselesi Misakımilliye uygun olarak çözülmüştür. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasında Mustafa Kemal Atatürk'ün uyguladığı bazen sert bazen de yumuşak diplomatik tavrı da etkili olmuştur. Hatay Sorunu daha sonraki dönemlerde de Türkiye ile Suriye arasında tartışma konusu olmuştur.